

„Održivi razvoj banjskih i turističkih naselja u Srbiji“

Urednici Mila Pucar, Boško Josimović

Izdavač: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije

Posebna izdanja IAUS br. 64

Beograd, 2010.

(VI, 335 str)

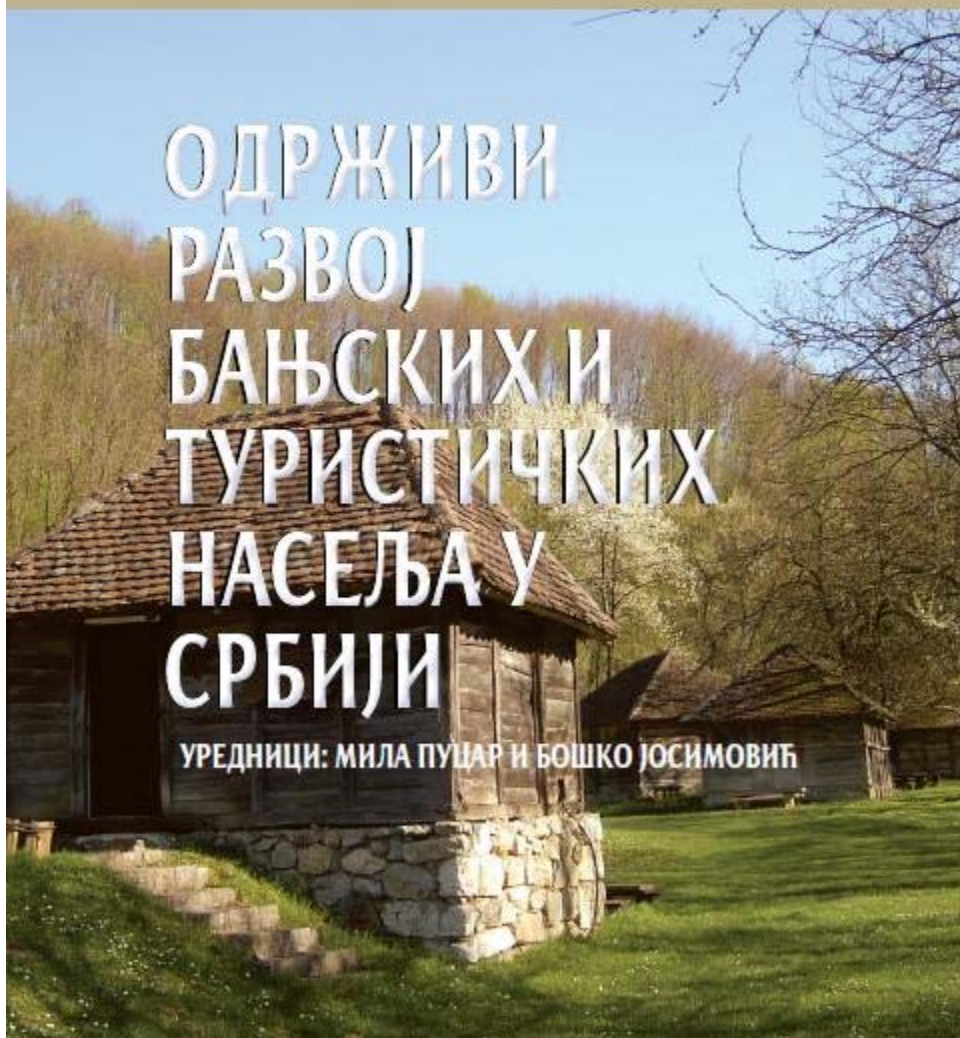
ISBN: 978-86-80329-66-6

iaus
iauc

ПОСЕБНА ИЗДАЊА БР.64
БЕОГРАД, ДЕЦЕМБАР 2010.

ОДРЖИВИ
РАЗВОЈ
БАЊСКИХ И
ТУРИСТИЧКИХ
НАСЕЉА У
СРБИЈИ

УРЕДНИЦИ: МИЛА ПУЧАР И БОШКО ЈОСИМОВИЋ

UDK 007:338.48

ОБРАСЦИ ТУРИЗМА УРБАНОГ И ИНФОРМАТИЧКОГ ДОБА

Драгана Базик
Омиљена Целебџић¹

TOURISM PATTERNS OF THE URBAN AND INFORMATIC AGE

Abstract: *The concept of sustainable tourism development, with simultaneous adjustment of economic, social and environment development, which dates back almost two decades in the relevant documents in the tourism sector, represents the focal point of latest Law on tourism, adopted in May 2009. But, through the actual working out a development road map, there is a lack of appropriate forms of competition and evolving customer preferences in terms of outstanding technical and technological 21st century innovations, where the changes are recorded on an annual or half-annual time distances. This paper considers two features of the contemporary age that may affect the well-timed creation and acceptance of new tourism patterns: an urban age and networked society in informatic age.*

On the one hand, fifty percent of the total world population lives in cities, which emphasizes the importance of occasional residence of people in nature, with the possibility of walking, recreation and relaxation of stress and fast pulse of urban era. On the other hand, the technical-technological innovations highly individualizes, particularizes and multiplies the ways of using space, increasing its level of complexity and dynamism, and reduces the possibility of considering the tourism development through a generalized typology of tourist products and facilities. "Multiplex tourism" as an alternative tourism and a new tourism pattern means creating a platform for different messages transmission, more exactly, the opportunities for hybridized activities in the tourism sector in keeping with the preferences of the tourists themselves.

At the same time, mobile information and communication tools integrate telephone and computer communications. Information-communication technology (ICT) connects space/place and the people in it, who are also in communication with others elsewhere and network society today. The broadly spread of mobile communication technology (tools and programs) contributes the incorporation of the "space of flows" and "timeless time" in everyday life. The development of personal positioning system known as the Global Positioning System (GPS) enables the interaction and integration of tourism and information technology infrastructure and the creation of another alternative tourism pattern: "tourism in real time."

Key words: *sustainable tourism, urban age, informatic age, networked society, alternative tourism, multiplex_ tourism, tourism in real time*

¹ Драгана Базик, д.и.а., Универзитета у Београду, Архитектонски факултет, dbazik@gmail.com
мр Омиљена Целебџић, д.п.п., Институт за архитектуру и урбанизам Србије, истраживач
сарадник, omiljena@iaus.ac.rs

Апстракт: *Најновијим Законом о туризму, усвојеним маја 2009. године, истакнут је концепт одрживог развоја туризма уз симултано усаглашавање економског, друштвеног и енвајронменталног развоја, који је установљен пре скоро две деценије у релевантним документима у сектору туризма. Међутим, актуелна разрада мапе развојног пута недовољно је примерена обрасцима конкурентности и еволуирајућим преференцијама корисника у условима изразитих техничко-технолошких иновација 21. века, где се промене региструју на годишњој или полугодишњој временској дистанци. Радом су разматрана два обележја савременог доба која могу утицати на формирање и правовремено прихватање нових образаца туризма: урбано доба и умрежено друштво информатичког доба.*

С једне стране, педесет процената укупне светске популације данас живи у градовима због чега повремено боравак људи у природи, уз могућност пешачења, рекреације и релаксације од стресног и убрзаног ритма урбаног доба, добија посебан значај. С друге стране, техничко-технолошке иновације изразито индивидуализирају, уситњавају и мултиплицирају начин коришћења простора, чиме се повећава степен његове сложености и динамичности и умањује могућност разматрања развоја туризма кроз генерализовану типологију туристичких производа и простора. „Мултиплекс-туризам”, као алтернативни и нови образац туризма данашњице, подразумева стварање „платформе за преношење различитих порука”, односно могућности за укрштање активности у сектору туризма у складу с преференцијама самих туриста.

Истовремено, мобилна информацијско-комуникацијска средства интегришу телефонску и рачунарску комуникацију. Она повезују простор/места и људе у том простору, који су истовремено у комуникацији и са другим људима, на неком другом месту, а у умреженом друштву данашњице. Распростирање мобилне комуникацијске технологије (средства и програми) највише је допринело брзини инкорпорирања „простора токова” и „безвременог времена” у свакодневне животе. Развој персоналне система позиционирања познатог као Global Positioning System (ГПС) омогућио је интеракцију и интеграцију туристичке и информатичке инфраструктуре и формирање новог обрасца алтернативног туризма данашњице, „туризма у реалном времену”.

Кључне речи: *одрживи туризам, урбано доба, информатичко доба, умрежено друштво, алтернативни туризам, мултиплекс-туризам, туризам у реалном времену*

КОНТЕКСТУАЛНИ ОКВИР

Како савремено доба утиче на развој туристичког сектора у Србији? Којом брзином се промене догађају и да ли их можемо пратити? Да ли теоријска и академска истраживања доприносе развојним помацама? Трагање за одговорима на ова питања сложен је симултани процес који доприноси сагледавању приоритета и развојних потенцијала туризма у Србији. Осцилирање ранга Србије у годишњим *Извештајима о индексу конкурентности у сектору путовања и туризма* Светског економског форума² указује на неопходност проналажења адекватних одговора. Према *Извештају* за 2009.

² <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/TravelandTourismReport/index.htm>

годину Србија је заузела 88. место од 133 рангиране земаље, док је у *Извештају* за 2008. годину била на 78. месту од 130, а за 2007. годину на 91. месту од 131 рангиране земље. Од некадашњих југословенских република које су биле 2008. године ниже позициониране на ранг листи укупног *Индекса компетитивности у домену путовања и туризма*, Македонија се попела са 83. на 80. позицију, док је Босна и Херцеговина са 105. пала на 107. позицију. На европској ранг листи Србија се налази при самом дну, на 38. позиција од 42 рангиране земље. Скоковито и значајно померање позиције Србије из године у годину указује на нестабилност кључних фактора развоја и укупног окружења за активирање туризма на националном и интернационалном нивоу. Иако је *Стратегија развоја туризма Републике Србије*³ усвојена 2006. године, а *Закон о туризму*⁴ 2009, у њима се не усвајају довољно промене у сектору туризма изазване развојем информацијско-комуникацијских технологија (ИКТ). Концепт *Web 2.0* представља револуционарну ИКТ иновацију. Његова употреба заживљава формирањем бројних професионалних мрежа и друштвених онлајн заједница, које интегришу глобално дружење, размену информација, знања, искустава и утисака на нивоу појединца, без посредовања институција, фирми, агенција и удружења (*Базик Д., О. Целебџић, Љ. Петрушевски*, 2009). Тиме је отворен простор за даље истраживање и иновирање туристичког сектора Србије у складу са бројним обележјима савременог доба. Урбано доба и умрежено друштво представљају контекстуални оквир овог рада као обележја данашњице од посебног значаја за будућност Србије као туристичке дестинације.

Савремено доба може се посматрати као урбано доба у складу с чињеницом да половина светске популације живи у урбаном окружењу, а тај проценат достиже и 85% у земљама у развоју (*Burdet R., D.Sudjic ed.*, 2007). Предвиђа се да ће средином 21. века 75% укупне светске популације настањивати урбана подручја. Експанзија градова, стварање метрополитенских подручја и компакт градова, отвара бројна питања успостављања равнотеже економског развоја и одрживости животног окружења у условима глобалног отопљавања и других климатских промена. Квалитет живљења у директној је релацији са степеном загађења, степеном безбедности, стреса, запослености, мобилности у урбаном окружењу, с једне стране, и могућностима повременог боравка у природи ради опуштања и регенерације, с друге стране. У наведеном контексту, заштита природног окружења као туристичке дестинације, у циљу трајног очувања његовог квалитета, постаје један од приоритетних циљева развоја туризма у будућности.

Умрежено друштво као друго тежиште претходно наведеног контекстуалног оквира подразумева, према Кастелсу (*Castells*) друштво данашњице које је створено око токова: капитала, информација, технологије, организацијских

³ <http://www.merr.sr.gov.yu/dokumenti/?lang=lat>

⁴ http://www.parlament.gov.rs/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=569&t=Z

интеракција, токова слика, звука и симбола. Токови нису само елемент друштвене организације, они су истовремено и презентација доминирајућих политичких, економских и статусних процеса. На тај начин Кастелс уводи нови термин - умрежено друштво (*network society*). Основна обележја мобилно умреженог друштва су: аутономност, мрежа избора, инстант професионална удружења, нестајање потребе за друштвеним контекстом индивидуалне праксе, приступ бежичној мрежи као статусни симбол, крајњи корисници су истовремено и произвођачи услуга и сервиса - *Web 2.0-open source* софтвер, конзумерство, мода, инструментализација, као и трансформација језика (Castells 2004). Умрежено друштво, простор токова и безвремено време⁵, мобилна ИКТ средства опремљена бројним опцијама разноврсних мерења и геопозиционирања, мултиплицирање слојева и места, условљавају неизбежне промене образаца живљења и одвијања активности у простору и времену, а самим тим и нове обрасце туризма.

ОДРЖИВИ ТУРИЗАМ КАО МУЛТИПЛЕКС-ТУРИЗАМ⁶

Ефекти урбаног доба јасно се могу сагледати у домену путовања и туризма кроз концепт одрживог туризма који подразумева туристички развој уз минимално угрожавање животне средине. Путничко-туристички индекс конкуритивности (*Travel & Tourism Competitiveness Index*) који се на светском нивоу формира од 2007. године, има за циљ мерење фактора и политика које чине потенцијал различитих земаља за развој сектора путовања и туризма. Швајцарска, Аустрија и Немачка заузимају прва три места, по наведеном редоследу, истовремено и на европској и на светској ранг листи за 2007, 2008. и 2009. годину. Кратак опис Швајцарске као првопласиране земље истиче импресиван број природних и културних добара под светском заштитом и висок проценат територије под заштитом. Природна богатства представљају тежиште националне енвајронменталне одрживости базиране на развијеној регулативи за заштиту животне средине са посебним акцентом на сектор одрживог туризма (Blanke J., T. Chiesa ed. 2009).

Конференција Уједињених нација о климатским променама одржана децембра 2009. године у Копенхагену (КОП15) завршена је политичким договором о заустављању отопљавања, редуковању загађења и повећању финансијског улагања у заштиту животне средине. Као такав, политички договор представља флексибилан оквир за развој „зелене” економије кроз симултану борбу против климатских промена, деградације животне средине и сиромаштва. Кључне области инвестирања обухватале би: повећање енергетске ефи-

⁵ *Space of flow, Timeless time* (Castells, 2004)

⁶ Термин којим се описује „систем који преноси/емитује различите поруке на истој платформи” и налази бројну примену: *multiplex cinema, multiplex mall, multiplex world, multiplex living, 'multiplex' places and cities, multiplex time-space of the contemporary city, multiplex tourism, multiplex meaning...* (према: *Merriam-Webster Online Dictionary*, <http://www.merriamwebster.com/dictionary/MULTIPLEX>, приступљено јануара 2010)

касности постојећих и нових објеката, прелажење на обновљиве изворе енергије, повећање поверења у одрживи транспорт, заштиту еколошке инфраструктуре планете (воде, тла, шума, корала и сл.) и подстицање производње органске хране.

Светска туристичка организација (*The World Tourism Organization – UN WTO*) као специјализована агенција Уједињених нација и водећа организација у области туризма, посебно промовише примерени, одржив и универзално приступачан туризам. На конференцији у Копенхагену свој допринос је исказала залагањем за „зелену и чисту“ (*greener and cleaner*) туристичку индустрију. Истовремено, ова организација разрађује и „мапу пута за опоравак“ сектора путовања и туризма, која указује на сет корака на путу опоравка од глобалне економске кризе ка одрживој будућности уз препознавање водеће улоге сектора туризма у „зеленој“ економији.⁷ Основне активности обухватиле би: развијање „зелених“ послова уз одговарајућу обуку, ефективно реаговање на климатске промене стратешким опредељењима и удруженим улагањем у развијање зелених технологија, транспорта и смештаја са смањеном емисијом угљеника, интегрисање туризма у све нивое стратегија зелене економије, подстицање инвестирања у инфраструктуру „зеленог“ туризма, промовисање културе „зеленог“ туризма код понуђача и корисника услуга, као и код локалне заједнице, у циљу формирања убеђења о потреби трансформације одрживог туризма по обрасцима „зелене“ економије.

Одрживи туризам, зелени туризам или екотуризам, као резултат новог приступа развоју сектора туризма у складу с променама на глобалном нивоу, истовремено налази своја утемељења и у опредељењима појединаца, путника и туриста урбаног доба. Тако Извештај *TripAdvisor* платформе на Интернету садржи информације о навикама путника и трендовима који се очекују у 2009. години. Примарни трендови идентификовани су у оквиру опредељења „постати свеж и зелен“ посетом националном парку, пешачењем или учешћем у авантуристичким активностима. Велики број анкетираних намерава да посети „еколошки примерен“ хотел свестан актуелних проблема очувања и заштите природе планете. У 2009. години, 73% испитаника планира посете националним парковима, као бекство од живљења у урбаном добу, а чак 39% планира да користи Интернет на одмору ако траје дуже од једне седмице, као прави представници умреженог друштва.⁸

Истраживање структуре и динамике умреженог друштва указало је на велики значај нових форми/процеса у простору и времену: простор токова и безвремено време (*Castells, 2004*). Под токовима се подразумевају сврсисходне, поновљиве и програмиране секвенце размене или интеракције међу актерима економских, политичких и статусних структура друштва. Безвремено

⁷ <http://www.unwto.org/trc/index.php?lang=E>

⁸ <http://cancun-hotels.tripadvisor.com/ShowTopic-g150807-i8-k2326782->

TripAdvisor_Releases_Travel_Trends_for_2009-Cancun_Yucatan_Peninsula.html

време представља време изван уобичајене сатнице, настало умножавањем друштвених активности или кроз згушњавање времена (посао и оброк - лаптоп на столу за ручавање у хотелској терпезарији).

Распростирање мобилне комуникацијске технологије највише је допринело брзини инкорпорирања простора токова и безвременог времена у свакодневне животе. Мобилна комуникацијска средства повезују, у смислу друштвене активности, физички простор/места и људе у том простору, који су истовремено у комуникацији и са другим људима, на неком другом месту. На тај начин долази до успостављања релација, умножавања и мултиплицирања места и времена, и до формирања мултиплекс-простора и градова, при чему појам мултиплекс подразумева друштвено искуство времена и простора (Healey P., 1999). Простор интеракције дефинисан је токовима комуникације, људи су и овде и тамо, у мултипликованом овде и тамо, у небројним комбинацијама места и новоствореним погодностима за номадски стил живота. Истовремено су створени услови преклапања и умножавања активности у простору и времену туристичких дестинација у складу са појединачним афинитетима путника.

Према претходно наведеном *Извештају* са сајта *TripAdvisor*, 53% анкетираних (узорак је 3000 испитаника) провело би одмор уз пешачење у природи без тежег облика планинарења (*hiking*), 47% би се позабавило авантуристичким активностима, 33% би ишло на бициклическу туру, 11% би се определило за екстремне спортове, а чак 87% туриста посетило би историјску локацију. У складу с наведеним преференцијама путника и могућностима мултипликовања лејера у простору и времену умреженог друштва, одрживи туризам прераста у алтернативни мултиплекс-туризам, где је понуда хибридних опција само могућност коју у потпуности обликује и препознаје заинтересовани појединац или група. На сајту *TripAdvisor* основна понуда туристичког производа мултиплекс-туризма представља умрежавање доминантних активности као инспирацију за путовање и не везује се за статични просторни оквир дестинације. Понуђени су следећи доживљаји: авантуристичко узбуђење, купање и сунчање, коцкање, породична забава, историја и култура, романса, куповина, скијање и спа/ велнес. Заступљене су туристичке дестинације из целог света, па и из Србије, а додатне комбинације према личним афинитетима могу се правити помоћу претраживача, чиме се у потпуности формира производ алтернативног мултиплекс-туризма. Неке туристичке понуде већ саме су добиле облик хибрида, као што је то туристички производ „спафари” који комбинује спа третман, пешачење, авантуризам, егзотичне доживљаје, сафари и сл., односно у оквиру једне туристичке понуде групише више инспирација и мотивација активног одмора.

Упит на порталу *TripAdvisor* „спа+пешачење” (*spa+hiking*) за континенталне земље у нашем окружењу, понудио је различите информације кроз презентацију самих хотела, као и приказе и дискусије са форума корисника тих хотела и локација. Направљена је само квантитативна анализа броја информација, да би се сагледала заступљеност понуде хибридног производа у

мултиплекс-туризму и атрактивност пешачења као генератора развоја еко-туризма (табела 1). Допунски податак представља број културних и природних добара који се налазе под УНЕСКО заштитом.

Таб. 1. Хибридна понуда - спа+пешачење

Tab.1. Hybrid offer - spa+hiking

	Швајцарска	Аустрија	Чешка	Словачка	Словенија	Мађарска	Србија
Спа+пешачење	176	114	14	10	25	23	1
Спа	24+2400	115+2855	52+1806	3+160	7+303	17+1787	1+43
Заступљеност пешачења	7.33%	3.99%	0.77%	6.25%	8.25%	1.29%	2.32%
УНЕСКО заштита	7 Култ + 3 Прир	8 Култ	12 Култ	5 Култ + 2 Прир	1 Прир	7 Култ + 1 Прир	4 Култ

Према табеларном приказу уочава се да највећу понуду хотелског смештаја са одговарајућим спа третманом, на *TripAdvisor* порталу, има Аустрија (115), као и највећи број коментара корисника (2855). Хотелска презентација најчешће има и линк на *Google Earth*-у, повезано са фото- и видео-записима, чиме је Интернет подршка алтернативном мултиплекс-туризму вишеструка. Број коментара везаних за хибридну понуду „спа+пешачење” највећи је за Швајцарску (176). Процент заступљености пешачења у коментарима највећи је за Словенију (8.25%), а најмањи за Чешку Републику (0.77%). Донекле се може успоставити релација између процента заступљености пешачења у коментарима туриста и постојања заштићених природних добара. Најмањи број коментара и презентација у обе категорије (1 и 1+43), има Србија. У презентацијама хотела нигде нису експлицитно понуђене пешачке туре, мада су вероватно заступљене кроз понуду излета. Пешачење, које за 53% анкетираних путника представља опцију активног одмора, није препознато као повољна комбинација са спа третманима у конкретној понуди алтернативног мултиплекс-туризма разматраних дестинација на одабраном туристичком порталу.

Мултиплекс-туризам Србије

Према *Закону о туризму* усвојеном маја 2009. године Србија је у потпуности прихватила концепт одрживог туризма „као усклађеног система техничко-технолошких, економских и друштвених активности, који се заснива на економском развоју, очувању природних и културних добара, очувању и развоју локалне заједнице”. И стратегије привредног и туристичког развоја усвојиле су чињеницу да се развој туризма пре свега базира на квалитетима природних ресурса и окружења, и да сектор туризма има водећу улогу у заштити и унапређивању животне средине. С друге стране, актуелним *Закон о туризму*, донетим 2009. године, нису испраћени савремени обрасци и критеријуми формирања индекса компетитивности, као ни ставови и афинитети туриста који су евоулирали у складу с променама и иновацијама

савременог доба (*Blanke J., T. Chiesa ed. 2009; Eurostat 2008*). Заступљен је и даље стереотип „потпуног статичног одмора”, масовног туризма, агенцијске понуде дефинисане кроз туристичку туру и дестинацију, а не кроз мултиплекс активности као инспирацију и мотивацију. *Законом* је експлицитно дефинисан туристички производ као „скуп међузависних елемената који се у пракси организује као посебан вредносни ланац који чине материјални производи и услуге, природне вредности и културна добра, туристичке атракције, туристичка супраструктура и туристичка инфраструктура”. Даље је прецизирано следеће: „Програм развоја туристичког производа је плански документ којим се ближе одређује развој приоритетних туристичких производа утврђених Стратегијом и то: градски одмори, кружна путовања, пословни туризам, здравствени туризам, планински и језерски туризам, наутички туризам, манифестације, конгреси и други догађаји, рурални туризам и специјални интереси”. Оваква подела одваја градске одморе од језерског туризма, конгресе или пословни туризам од планинског туризма, и указује на чињеницу да ни захтеви савременог доба који су већ значајно захватили и свакодневницу Србије нису усвојени.

Истовремено, Србија је наступила на Светском сајму туризма у Лондону, у новембру 2009. године, под слоганом „Чиста и зелена Србија у којој може да се скија, вози бицикл, пеца, посматрају птице”. Понуђен је активан одмор, пешачење, сплаварење, боравак у сеоским домаћинствима и здрава храна, што је у складу с алтернативним концептом мултиплекс-туризма данашњице. Туриста урбаног доба из умреженог друштва трага за непосредним контактом са нетакнутим природним окружењем, аутентичним доживљајем места, физичким активностима, здравом храном, индивидуалним путовањима у складу с личним преференцијама. Посебан потенцијал Србије представљају бањска места која су према статистичким подацима за јануар-новембар 2009. године у броју долазака и ноћења остварила најбоље резултате. Конгрес бања добитник је награде Туристички цвет за 2009. годину у категорији иновација у туризму. Из *Закључака* овог међународног Конгреса посебно издвајамо опредељење да се обједине пакети бањске понуде медицинских и немедицинских (велнес) програма. Тиме би бање Србије повратиле свој давнашњи статус лечилишта и одмаралишта и биле отворене како за пацијенте тако и за посетиоце који долазе ради превенције или рекреације. Комбинација спа третмана у бањском месту, боравка и исхране у сеоском домаћинству, пешачења у природи или пешачења ради обилажења културно-историјских пунктова, може у потпуности допринети адекватној понуди мултиплекс-туризма Србије.

Савремени трендови у развоју туризма Србије све више ће налазити место у планским и програмским документима развоја, о чему говоре и примери актуелних просторних планова Старе планине, Копаоника и Ђердапа, у којима је усвојен концепт интеграције туристичког производа и створена платформа могућности за различите потребе туриста.

ИНТЕРАКЦИЈА ТУРИСТИЧКЕ И ИНФОРМАТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Туристичку инфраструктуру, према важећем *Закону о туризму*, представљају „објекти за информисање, предах, снабдевање, рекреацију, едукацију и забаву туриста, и то: скијалишта, купалишта и плаже, тематски и забавни паркови, туристички информативни центри, центри за прихват туриста и посетилаца, одморишта поред путева, објекти наутичког туризма, терени за голф, тенис терени, отворени и затворени објекти спортске рекреације, вештачке акумулације са купалиштем, базени за купање, велнес објекти, забавно рекреативне стазе и путеви (трим стазе, стазе здравља, видиковци, панорамски путеви, бициклическе стазе, пешачке стазе, стазе за моторне санке и слично), уређене обале река и језера, објекти за посматрање природних реткости, објекти за предах и краће задржавање туриста, објекти за авантуристичке активности и друго”. Већ је само набрајање елемената туристичке инфраструктуре довољно да се сагледа колико је потпуна опремљеност Србије далек циљ у условима деценијске девастације постојеће инфраструктуре и отежане обнове и изградње праћене светском економском кризом. Правилним стратешким опредељењима развоја туризма, остваривањем јавно-приватног партнерства и избором приоритета у складу с технолошким иновацијама и профилом туристе савременог доба, наведени циљ може бити достижан.

Туризам у реалном времену

Позната је чињеница да из године у годину све већи проценат светске популације користи Интернет и да су преносиви апарати спојили бит и атом, па боравак ван затвореног простора такође постаје полигон комуникација које не познају просторно-временске баријере. Према најновијем (30.09.2009.) *Извештају светске Интернет статистике*, 25.6% светске популације користи Интернет, што износи преко једне четвртине популације односно преко милијарду и седам стотина милиона људи. У Европи се тај број попео на 418 милиона и прешао половину укупног броја становника (52%). Према приказу Републичког завода за статистику Србије из 2000. године, у просеку 36.7% домаћинстава Србије поседује Интернет прикључак, 22.9% домаћинстава има широкопојасну Интернет конекцију, односно брзи Интернет, а број сталних корисника Интернета износи 65.7%. Мобилни телефон користи 82.3% становништва и 29.8% преко мобилних телефона приступа Интернету. Наведени подаци су од посебног значаја јер указују на оправданост разматрања теме интеракције туристичке и информатичке инфраструктуре. Интернет постаје свеprisутна информатичка инфраструктура која омогућава, пре свега, потенцијалним туристима да веома брзо претраже информације из различитих извора података (дестинације, хотели, путне агенције и сл.), да изврше поређења, резервације у последњем минути или да формирају сопствену туристичку туру по концепту мултиплекс-туризма.

Друга област развоја дигиталне технологије од великог утицаја на интеракцију туристичке и информатичке инфраструктуре је развој персоналног система позиционирања познатог као *Global Positioning System* (ГПС). Цене су ниже, повећана је доступност наведених система, интегрисани су и с мобилним телефонима популарно названим „извиђачи” и њихова заступљеност је све већа. За потребе професионалног деловања, ГПС представља драгоцен аналитички потенцијал за истраживање комуникацијске функције простора у реалном времену. Ако томе додамо константан развој технологије база података која уз дигиталну картографију и тродимензионално моделирање формира све софистицираније географске информацијске системе (ГИС) изузетног аналитичког потенцијала, добијамо могућност праћења догађања у простору у реалном времену. Академски тим *MIT SENSEable City Laboratory* урадио је пројекат под називом *Real Time Rome* презентирани на Интернационалној изложби архитектуре у Венецији, 2006. год. Визуелизација Рима у реалном времену представља синтезу података из различитих комуникацијских и транспортних мрежа, као и података о кретању грађана добијених преко мобилних телефона и географског кода, а у циљу синхронизације токова транспорта, пешака и возила. На тај начин успостављена је релација у реалном времену између фиксних и покретних елемената градског простора у циљу сагледавања реалног употребног потенцијала простора кроз начин његовог коришћења. Може се забележити: дневна активност људи у насељу или парку, да ли дистрибуција аутобуса и такси возила одговара концентрацији грађана, како различите социјалне групе људи, на пример грађани и туристи, користе градски простор, укратко - како формалне структуре града успостављају релације с неформалним обрасцима свакодневног градског живота (*Ratti et al. 2007*). Интерактивне мапе са већ поменутог *Gogle Earth* сајта, комбинују детаљне сателитске снимке и могућности веома различитог претраживања и зумирања, као и допуњавања од стране самих корисника. На исти начин се, успостављањем релација између информација о мобилности и фиксних географских референци, може динамички пратити и откривати ритам простора у реалном времену. Приказ пројекта *Real Time Rome* одвијао се на шест екрана који су давали одговоре на питања до којих је традиционалним поступцима било тешко, или немогуће, доћи. Визуелизацијом информација у реалном времену представљене су следеће теме:

- Пулс града - који су обрасци коришћења простора Рима током дана?
- Повезаност - да ли је јавни транспорт тамо где су и људи?
- Проточност - куда се крећу возила и којом брзином?
- Симболи града - који репери и атракције града привлаче више туриста?
- Посетиоци - где је највећа концентрација странаца?
- Окупљања - како Рим изгледа за време специјалних догађања?

Највећи допринос пројекта *Real Time Rome* је формирање основе за правовремено доношење одлука од стране појединаца или управних органа на основу динамичке визуелизације информација са конкретних локација. Информације у реалном времену од значаја су за све заинтересоване актере у

процесу обликовања простора, а то су поред власти, и економска, комерцијална и професионална сфера, истраживачке институције, као и сами корисници простора. Информације доспевају до крајњих корисника помоћу мрежних апликација на мобилним телефонима, рекламним или телевизијским екранима, као и на саобраћајној сигнализацији. За грађане најкорисније информације биле би оне које се односе на промене праваца кретања у возњи или ходању ради избегавања гужве и сл. (Ratti et al. 2007). У простору реалног времена могу се уочити мултиплицирана и хетерогена места и ритмови: ритам употребе мобилних апарата, ритам свакодневног живота, или ритам институционалне размене. И безвремено време, као темпоралност која карактерише умрежено друштво, унапређено је развојем мобилне комуникације јер омогућава попуњавање времена чекања или времена превоза, односно времена „између”, независно од способности друге стране да комуницира - слање СМС порука или е-порука. У том смислу, према Кастелсу, повезаност мобилних простора и времена је хетерогена и није иста за све учеснике у њој.

Реконфигурација простора друштвеног живота континуална је кроз простор и време, тако да су, захваљујући мобилним комуникацијама, одређене просторне и временске реорганизације граница и баријера постале могуће и самим тим она је допринела степену разноврсности понуда алтернативног мултиплексу туризма. ГПС сатови, дигитални тренери који могу да успоставе везу с екипом ради поређења резултата, педометри - бројачи корака, пулса, потрошених калорија и дистанце, претварају пешачке туре у фитнес туре, уз одговарајућу музику мотивационог карактера.

ГПС омогућава да говоримо и о туризму у реалном времену на исти начин, и са истим резултатима какви су остварени експериментом у Риму. Истовремено, створени су услови да се, уз опремљеност одговарајућим сателитским картама и компасом, пешачка тура оствари и без ознака на стазама, па чак и без стаза, ако то природна конфигурација терена дозвољава. Интероперабилност туристичке и информатичке инфраструктуре прераста у интеграцију и уклапање и омогућава максимирање личних преференција туриста кроз алтернативни туризам у реалном времену. На Интернету се проналазе обавештења о картама које су урађене професионално и комерцијално, или делимично професионално и из ентузијазма, па су самим тим доступне свим корисницима. Поред ГПС мапа, мобилни телефони који све више постају мали компјутери, могу да прихвате и *mp3* аудио водич примерен одабраној пешачкој тури, што такође доприноси индивидуализацији избора опције у оквиру концепта мултиплекс-туризма у реалном времену.

Србија у реалном времену

Један од закључака Конгреса бања, одржаног у мају 2009. године, сугерише да се као гесло бања усвоје „четири елемента: информација, инвестиција, иновација и нагласак на квалитету”. Информација која се налази на првом месту може се на прави начин пласирати интеракцијом туристичке и информатичке

инфраструктуре. Наведени закључак је из групе закључака изведених из презентације Европског удружења бања. Светска туристичка организација управо ради на изради упутства за е-маркетинг и е-брендинг савремених туристичких производа. ГПС и *Google Earth* са тродимензионалним приказом рељефа, хидрографије, туристичке инфраструктуре и појединих објеката, успешно ће временом потиснути објекте за информисање и туристичке информативне центре. Иновације младих ентузијаста који стасавају у информатичком добу и великом брзином прихватају парадигму умреженог друшта, представљају једно од кључних обележја наведеног закључка и уводе Србију у глобалне оквире праћења савремених трендова.

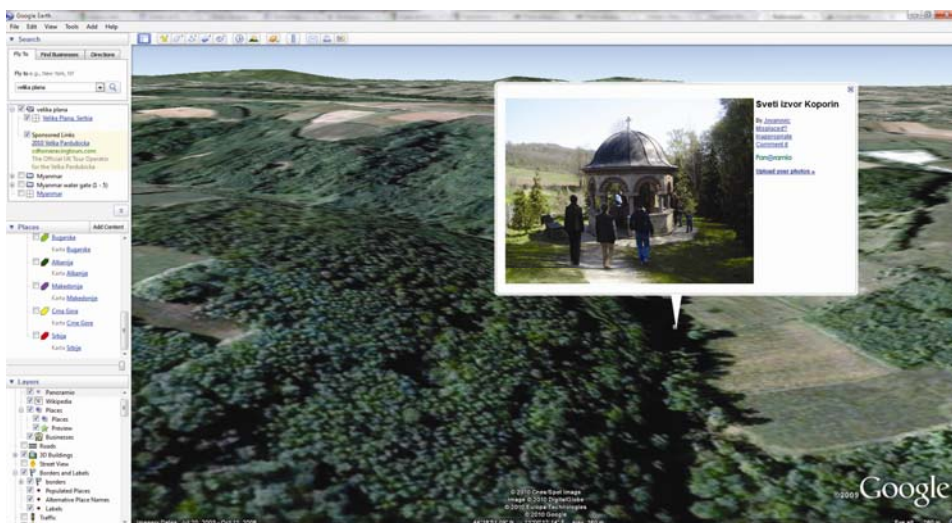
На сајту под називом *Wikiloc* који представља отворену *Web* апликацију на којој могу да се виде и размене различите руте за цео свет, налази се 119 рута Србије, од којих је 31 рута намењена пешачењу. Сајт је преведен и на српски језик, једноставне су могућности претраживања и повезан је с *Google Earth* платформом помоћу адекватних ознака и симбола.

На сајту под називом „Стазе и богазе - водич кроз планине Балкана”⁹, презентирани су разни програми пешачих тура међу којима поједини имају и линк ка *Google Earth* сајту и ГПС мапе за навигацију. Поред Србије, на сајту се налазе подаци о Албанији, Босни и Херцеговини, Бугарској, Црној Гори, Хрватској, Македонији и Румунији. За илустрацију је одабрана пешачка тура Радовањска брда – „Карађорђевићим стопама” (сл.1, 2, 3), чији је опис следећи: дужина краће стазе око 15,6 км, а дуже 25 км, техничке тежине 1/10, а кондиционе тежине 3/10.

Слика 1. *Google Earth* – навигација пешачке туре
Fig. 1 *Google Earth* – hiking route navigation

⁹ <http://www.stazeibogaze.info/>

Слика 2. Google Earth – маркер пешачке туре
Fig. 2 Google Earth – hiking route marker

Слика 3. Google Earth – маркер пешачке туре
Fig. 3 Google Earth – hiking route marker

Извештај о индексу компетитивности у Сектору путовања и туризма Светског економског форума за 2009. годину указао је на, већ наведен, пад Србије у односу на 2008. годину са 78. на 88. позицију. Најлошији ранг у парцијалним вредновањима остварила је Србија у домену правне регулативе која се односи на заштиту животне средине. У односу на стриктност регулативе, Србија се налази на 126. месту, а у односу на примењивање исте регулативе, чак на 130. месту од 133 разматране земље. Лоша је позиција и када је у питању површина заштићених подручја природе (110. место од 133), а према подацима из 2007.

године, када је регистровано око 2.7% територије под заштитом, док је проценат Венецуеле, која се налази на првом месту, 65.7%. Према подацима из 2009. године Србија има око 6,2% своје територије под заштитом, и то 5 националних паркова, 16 паркова природе, 15 предела изузетних одлика, 70 природних резервата и 284 споменика природе. Тај проценат би Србију позиционирао на 85. место. Од најниже позиције навише, пласман бивших југословенских република је следећи: Босна и Херцеговина са око 0.8% територије под заштитом (124), затим Црна Гора 5.9% (90), Хрватска 6.4% (83), Словенија 6,5% (82), и Македонија 7% (78).

Резултат вредновања квалитета природне средине Србије такође је поражавајући, а од непосредног је значаја за развој савремених образаца туризма. Степен загађености природне средине је вреднован оценом 3,7 и остварена је 109. позиција од 133 разматране земље.

Од маја месеца 2009. године усвојено је 15 закона из области заштите животне средине и просторног планирања, приступило се реализацији програма рециклаже отпада и акцији „Очистимо Србију”. Наведене активности усаглашавања регулативе на државном нивоу и реализовање програма финансирања представљају драгоцену подршку, за сада парцијалним, иницијативама појединаца да Србија заживи у реалном времену данашњице.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Веће уважавање природе и животне средине први је корак ка примеренијем концепту туризма савременог доба. Истовремено, то је неопходан корак на који указује инострано искуство последњих година у развоју концепта одрживог туризма, како са становишта потражње, тако и са становишта понуде. Ефикасна јавна управа, партнерство јавног и приватног сектора, квалитативно оријентисана приватна производња у домену туристичке инфраструктуре и супраструктуре, као и суштински битна култура понашања туриста, представљају кључне факторе економске, друштвене и енвајронменталне одрживости туризма на различитим просторним нивоима.

Даљу надоградњу представља трагање за одговорима на питања исказана почетним реченицама овог рада. Урбано доба, умрежено друштво, простор токова и безвремено време, мобилне комуникације, мултиплицирање слојева и места, условљавају неизбежне промене образаца туризма од одрживог туризма, као заједничког именоватеља, ка мултиплекс-туризму и туризму у реалном времену као различитим концептима алтернативног туризма. Није више тежиште разматрања само физички простор/место, хијерархија простора, обликовање туристичке дестинације, већ све више пролазност, кретање, циркулација и размена, преплитање, мултипликација, интеграција и стварање хибрида различитих активности у простору и времену. Стил живљења у информатичком добу и умреженом друштву, у којима стасавају младе генерације, уводи нове међуодносе у простор који нас окружује. Начин коришћења простора изразито се уситњава и мултиплицира чиме се повећава степен

његове сложености и динамичности, а умањује могућност да се развој туризма разматра кроз генерализовану типологију туристичких производа и простора.

Неоспорно је да је у Србији и даље тежиште разматрања однос према природи и животном окружењу у циљу заустављања дивље градње и нелегалне експлоатације ресурса на туристичким дестинацијама од националног значаја. Истовремено, убрзан ритам живљења у глобалном урбаном добу препознаје простор за релаксацију и регенерацију на оним туристичким дестинацијама где доминира зеленило, чист ваздух, природна вода с лековитим својствима, органски/природно узгајана храна, мир и тишина, без аутомобила, буке и издувних гасова, али уз могућност различитих видова физичких, рекреативних и спортских активности. То могу бити веома комфорни и луксузни простори с нетакнутом дивљином у окружењу, али могу бити и комплетно другачији амбијенти који буде авантуристички дух. Варијабилност захтева и њихово умножавање воде ка обрасцу мултиплекс-туризма који својом понудом боље прати жеље корисника. Здрав живот и пешачење могу бити генератори убрзаног развоја нових образаца туризма, који не захтевају велика додатна улагања и опремања.

И на крају, пожељно је да Србија успоставити пречице на својој мапи пута у складу са својим људским ресурсима, образовним и технолошким потенцијалима, који су апострофирани и високо ранжирани последњим *Извештајем о индексу компетитивности* у Сектору путовања и туризма Светског економског форума. Те пречице односе се на иновирање туристичке инфраструктуре и њену интеграцију са информатичком инфраструктуром, а у оквиру новог концепта „туризма у реалном времену”. Интероперабилност ИКТ услуга и усвајање јединствених стандарда, како на националном тако и на међународном нивоу, увећава могућности умрежавања у области туризма. Успешно активирање Србије у реалном времену може се значајно остварити учешћем појединаца у глобалној „колективној интелигенцији” отворених програмских апликација и платформи *Web 2.0* окружења. Тиме се постиже и квалитет континуалног постојања хетерогених друштвених и дигиталних конфигурација простора токова и безвременог времена умреженог друштва. Прави допринос овим иницијативама био би формирање услова, кроз одговарајућу регулативу и институционалне оквире, за примену нових образаца развоја туризма који интегришу „информатику, инвестиције, иновације и квалитет” - гесло бања Србије.

ЛИТЕРАТУРА

1. Базик Д., О. Целебцић, Љ. Петрушевски (2009): *Интернет подршка глобалном представљању туристичких дестинација*. Архитектура и урбанизам, бр 26/27, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, 2009, стр. 29-35.
2. Базик Д. (2008а): *Релацијски простор града: пројекат – текст - реализација*. Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 319.

3. Bazik D. (2008b): *City Informatic Infrastructure*. Thematic International Scientific Conference Sustainable Spatial Development of Towns and Cities, Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade
4. Базик Д., Љ. Петрушевски, О. Целебцић (2006): *Процес урбане регенерације у контексту информатичког друштва*. Архитектура и урбанизам, бр.18/19, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, стр. 80-87.
5. Bazik D., О. Dželebdžić (1997): *Requirements for the Transition Period: Informatic Infrastructure Development*. Spatium International Review, No 2.,1997, IAUS, Beograd, str. 17-26.
6. Blanke J., T. Chiesa ed. (2009): *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009: Managing in a Time of Turbulence*. Geneva, World Economic Forum, <http://www.weforum.org/documents/TTCR09/index.html> (pristupljeno - februar, 2010)
7. Brković-Bajić M. (2008): *Digital realm: Implications on urban development and planning*, Spatium, No 17/18, Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia, Belgrade, pp. 13-20.
8. Burdet R., D. Sudjic ed. (2007): *The endless City*. Phaidon Press Ltd, London, UK
9. Devetakovic M. (2004): *Civic Network of the Srem District – Overcoming or Indicating the Digital Divide?*. CORP International Conference on Urban Planning, Regional Development and Information Society, Wien
10. Eurostat (2008): *Panorama on Tourism, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities*, website http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-30-08-550/EN/KS-30-08-550-EN.PDF (pristupljeno - februar, 2010)
11. Ratti C. et al. (2007): *Real Time Rome. Urban Transformation*. Proceeding Holcim Forum 2007 in Shanghai <http://www.holcimfoundation.org/T460/F07WKInf.htm> (pristupljeno - februar, 2010)
12. Healey P. (1999): *Relational concepts of space and place: Issues for planning theory and practice*. European Planning Studies, Vol. 7 (5), Taylor&Francis Group
13. Castells M. (2004): *Social Uses of Wireless Communications: The Mobile Information Society*, paper prepared for the International Workshop on Wireless Communication Policies and Prospects: A Global Perspective, USC, October 8-9, <http://arnic.info/workshop04/MCS.pdf> (pristupljeno - februar, 2010)
14. Castells M. (2007): *Communication, Power and Counter-power in the Network Society*. International Journal of Communication, Vol.1, 2007, pp. 238-266. <http://ijoc.org/ojs/index.php/ijoc/article/view/46/35> (pristupljeno-februar, 2010)
15. Целебцић О. (2006): *Показатељи утицаја информатичких и комуникацијских технологија (ИКТ) на процес урбанизације*. Архитектура и урбанизам, бр.18/19, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, стр.97-103.